

СТРУКТУРНІ МОДЕЛІ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Запропоновано критерії для розмежування типів парцельованого членування висловлення й на їх підставі виділено відповідні структурні моделі парцельованих конструкцій.

Ключові слова: парцеляція, основна частина, парцелят, структурні моделі парцельованих конструкцій.

Предложены критерии для разграничения типов парцелированного членения высказывания и на их основании выделены структурные модели парцелированных конструкций.

Ключевые слова: парцелляция, основная часть, парцеллят, структурные модели парцеллированных конструкций.

The article is devoted to the investigation parcelled constructions. Syntax parcelling phenomenon is the result of the division sentence for several structures, with a view actual statements highlighting selected components. Parcelling enhances informative statement as to the objective content added subjectively emotional attitude expressed to the author. Parcelling has the effect of ease of text gives it dynamism, conversational nature, expressive highlights the most significant component values of expression.

The article aims to propose criteria for distinguishing the types of parcelled division expression and on their basis allocate appropriate structural models parcelled constructions.

In most of the analyzed structures speaker parcelled important information, focusing on it because of the specific positions in the utterance.

Given the peculiarities of the ratio of primary and parcelling, distinguish these structural models parcelled constructions:

1) the distance from the reference parcelled words: contact and distant parcelling; distance from the main part of the whole: contacting, distance and indention location;

2) the position on the main part: prepositive, interpositive, postpositive parcelled constructions;

3) the prevalence parcelling: common and uncommon parcelling and other complicated syntactic constructions;

4) the number parcelled constructions within one construction: single, double

and multichain parcelling;

5) the parcelling syntactic role within the simple sentence: near words, determinant and halfpredicative parcelled constructions with appropriate semantics.

To study the prospects parcelled constructions include the analysis of the functional expression and communication objectives in the texts of various styles.

Key words: parcelling; main part; parcelled constructions; structural models parcelled constructions.

У сучасній українській мові спостерігаємо тенденцію до розширення використання парцеляції. Синтаксичне явище парцеляції є наслідком членування речення на кілька конструкцій-висловлень з метою актуального наголошення виділених компонентів. Парцеляція посилює інформативність вислову, оскільки до об'єктивного змісту додається суб'єктивно-емоційне ставлення автора до висловленого.

Дослідники переконливо доводять, що парцеляція корелює з актуальним членуванням речення, за якого парцельований компонент виступає ремою. Більшість лінгвістів тлумачить парцеляцію як специфічний прийом досягнення певного стилістичного ефекту, отже, парцеляція – це засіб експресивного синтаксису [10, с. 84].

На думку Л. Кадомцевої, парцеляція має семантико-граматичну природу, оскільки за членування зберігають семантичний і граматичний зв'язок парцелята з базовою частиною [5, с. 114].

Усі дослідники парцеляції звертають увагу на специфічну інтонацію, властиву цьому явищу. Ю. Ванников зазначає, що парцеляція – таке членування речення, за якого воно втілюється не в одній, а в кількох інтонаційно-сміслових мовленнєвих одиницях [1, с. 38]. Н. Шведова наголошує на особливому інтонаційному малюнкові й інформаційному навантаженні парцеляції як самостійного висловлення [2, с. 621–622]. Н. Плющ дослідила явище парцеляції на рівні інтонаційної будови української мови, порівнявши інтонаційне вираження парцельованих конструкцій і співвідносних з ними непарцельованих, що дало змогу простежити, з одного боку, «видільну», або членувальну, роль інтонації, оскільки саме

завдяки інтонації синтаксично єдина структура розпадається на два відрізки, а з іншого боку, саме в інтонації відбивається і смислова залежність між цими відрізками [7, с. 70–71].

На думку А. Загнітка, парцеляція постає похідною від ситуативно-прагматичних завдань, належить до поверхневих процесів синтаксису, які посилюють значущість окремих частин речення, а глибинна сутність реченнєвої структури є системно відтворюваною. Це дає змогу лінгвістові тлумачити парцеляцію як проміжну структуру між мовою і мовленням [4, с. 463–466].

Останнім часом активізовано дослідження специфіки функціонування парцельованих конструкцій у різножанрових текстах [6; 7].

Метою статті є запропонувати критерії для розмежування типів парцельованого членування висловлення й на їх підставі виділити відповідні структурні моделі парцельованих конструкцій.

Парцельовані структури, як відомо, містять основну конструкцію – автосемантичну структуру й парцелят – синсемантичну структуру, що виступає в постпозиції, яка зумовлена актуальним членуванням парцельованого висловлення: нова інформація розташовується після основного повідомлення і вносить певний нюанс у зміст усього повідомлення. Парцелят зв'язаний з основною структурою особливими структурно-семантичними відношеннями.

Здебільшого характеризують два типи парцеляції в межах простого речення, ґрунтуючись на специфіці відношень компонентів синтаксичної конструкції: інтенсіональну (прогнозовану) й екстенсіональну (непрогнозовану) парцеляцію [1, с. 58]. Парцеляція інтенсіональних компонентів структури речення об'єднує такі групи: підмет – присудок, присудок – додаток, присудок – обставина. Парцеляція екстенсіональних елементів уміщує всі різновиди атрибутивних компонентів, напівпредикативні конструкції, однорідні члени речення.

Охоплюючи структури монопредикативних та поліпредикативних речень, А. Сковородников розмежовує такі парцельовані конструкції:

1) сильна парцеляція, за якої й базова структура, і парцелят не мають структурної і смислової завершеності;

2) середня парцеляція, за якої або базова структура, або парцелят мають показник синтаксичного й семантичного завершення;

3) слабка парцеляція, якої зазнають складні безсполучникові речення, у яких жодна із частин не передбачає іншої [9, с. 60–64].

Особливості взаємодії та співвідношення основної структури й парцелята дають змогу виявити критерії для розмежування типів парцельованого членування висловлення й на їх підставі розрізнити відповідні структурні моделі парцельованих конструкцій. Пропонуємо виділяти структурні моделі парцельованих конструкцій, ураховуючи такі загальні ознаки:

1) віддаленість парцелята від опорного слова та основної частини загалом;

2) позицію щодо основної частини;

3) поширеність парцелята;

4) кількість парцелятів у межах однієї конструкції;

5) синтаксичну роль парцелята в межах простого речення.

Віддаленість парцелята. Синтаксичне ціле базовано на смислового зв'язку парцелятів з основною частиною. Спираючись на це, більшість дослідників виділяє дві позиції парцелятів: контактну й дистантну. Тлумачення контактної й дистантної парцелятів потребує певного уточнення, а саме: потрібно розмежувати позиції парцелятів щодо опорного компонента та основної частини як такої. Відповідно до цього підходу пропонуємо розрізнити контактні й дистантні парцеляти щодо опорного компонента. Контактний парцелят – такий, що розташований безпосередньо за компонентом, від якого залежить синтаксично, унаслідок чого набуває додаткового інформаційного навантаження й стає виразнішим у комунікативному плані: *Ні, вона молодша. На кілька років* (2, с. 22). Дистантний парцелят передбачає дистантне розташування щодо опорного компонента, маючи характер

уточнення, доповнення, пояснення: *Я довго писала цю книжку... Майже двадцять років* (1, с. 33).

Ураховуючи розташування парцелята щодо основної частини, доцільно виділяти контактувальне, дистанційне та абзацне розташування.

Контактувальне розташування означає, що парцелят перебуває безпосередньо близько до основної частини, у цьому разі щодо опорного компонента парцелят може бути як у контактному, так і в дистантному розташуванні, пор.: *Іноді наче чую його голос... Живий* (1, с. 20); *І розбирає до кісток Мій звір мене в мені для мене. Під світлі пахоці зірок* (М. Осадчий / 1, с. 349).

Дистанційне розташування характерне для парцелятів, віддалених від основної частини й опорного слова іншим реченням: *Кавалки от такі... (Показує руками). Були як моя хустка. Сині й червоні* (1, с. 44); *У них по тілі розповзлися чорні плями. То з'являться, то зникнуть. З п'ятак завбільшки* (1, с. 44). Парцелят може бути віддалений від основної частини підрядним реченням: *Він уже навіть замислився про ту проблему, яка несподівано змусила його заночувати в протилежному кінці Львова. Про розв'язання цієї проблеми* (2, с. 236). Речення, що йде за основною частиною парцельованої конструкції, подає наступне розгортання думки, однак дистанційно розташований парцелят повертає до попередньо висловленої теми.

Абзацне розташування передбачає винесення парцелята в новий абзац. Така позиція парцелята на початку наступного абзацу сприяє збільшенню його виразності, актуалізації думки основної частини: *Поклади в гріб босого...*

На моїх очах... (1, с. 25).

Як свідчить аналіз фактичного матеріалу, з-поміж парцелятів переважають (93 %) контактувальні (контактні та дистантні щодо опорного компонента).

Позиція парцелята. За позицією парцеляти можуть розташовуватися в препозиції, інтерпозиції, постпозиції. Препозиція парцелята досить обмежена, оскільки переважно

в українській мові комунікативне навантаження інформаційно значущої частини досягають за рахунок порядку слів чи актуалізованими допоміжними словами. У структурному плані препозиція підкреслює граматичну залежність парцелята від основної частини: *А тепер... Уявіть порожній п'ятиповерховий будинок* (1, с. 12); *Вам, кому рокувала доля Смерть солодку за рідний край ... Україна складає шану* (Є. Сверстюк, 3, с. 319); *Над оболонню тихої води... Снувлася мелодія струнка* (А. Малишко, 3, с. 64).

Інтерпозиція парцелята постає в аналізованому матеріалі досить рідко: *А ти шукай – червону тіль калини на чорних водах – тіль її шукай, де жменька нас* (В. Стус, 3, с. 354); *І я захищений, тепер захищений. Своїм знанням, тим, що там... тоді... пережив...* (1, с. 42).

Перевага постпозитивних парцелятів в українській мові беззаперечна (їх частка складає 84 % всіх досліджуваних парцельованих конструкцій): *В сад заходять вітри. Неспокійні, многовікові, осінні* (В. Герасименко, 3, с. 59).

Поширеність парцелята. Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що парцеляти можуть бути як непоширеними, так і поширеними: *...ті сиділи вечорами при скіпці, косили косою, жали серпом, дерево рубали сокирою, зверталися в молитвах до звірів і духів. До Бога* (1, с. 36); *Тож хай мене, немов билину скосить – Зазубрена коса Старої смерті* (Є. Маланюк, 3, с. 319).

Парцеляти можуть зазнавати ускладнення різними граматичними засобами:

1) вставними словами: *Іноді в самісінький розпал дня Тарасу вдавалося заснути й непогано виспатися. Звичайно, за двох незмінних умов: втомі й зачиненій квартирі* (2, с. 181);

2) однорідними членами речення: *Колір лиця... Колір тіла... Синій... Червоний... Сіро-бурий* (1, с. 19);

3) уточнювальними членами речення: *Рябцев на табуреті всівся. Нагорі, між першим поверхом і голубами* (2, с. 169);

4) предикативними частинами: *Вони мруть, але їх ніхто посправжньому не розпитав. Про те, що ми пережили...* (1, с. 29).

Такі граматичні засоби не просто ускладнюють

і поширюють склад парцелята, але й актуалізують рему висловлення.

За структурною організацією парцелят може бути представлений:

1) окремим словом, що співвідноситься з непоширеним парцелятом: *Останній день нашого того життя... Дочорнобильського* (1, с. 24);

2) словосполученням, що співвідноситься з поширеним парцелятом: *Але так кортіло кортіло посидіти за столом... У старій хаті* (1, с. 18);

3) підрядним реченням: *Вони мруть, але ніхто їх по-справжньому не розпитав. Про те, що ми пережили... Що бачили* (1, с. 29); *Відкриє очка. Знов засне. І тихо так. Наче вмер* (1, с. 175).

Отже, можна зробити висновок: що поширеніший парцелят, то слабший його зв'язок з основною частиною, і це вможливорює його функціонування як окремої конструкції. З-поміж проаналізованого матеріалу відсоток непоширених парцелятів значно менший (38 %), ніж відсоток поширених парцелятів, що можна пояснити їхньою меншою інформаційною насиченістю.

Кількість парцелятів у межах однієї конструкції. У лінгвістичних дослідженнях, присвячених парцельованим конструкціям, найчастіше розрізняють одноланцюгову та багатоланцюгову парцеляцію. Однак аналіз фактичного матеріалу дає змогу говорити про таку парцеляцію:

1) одноланцюгову, коли членування реченнєвої структури відбувається лише один раз. Такої парцеляції зазнають як монопредикативні, так і поліпредикативні структури: *Коли розповідаю, в мене відчуття, от серце підказує – ти вчиняєш зраду. Тому що доводиться описувати її як чужу* (1, с. 51);

2) дволанцюгову, за якої членування всередині речення відбувається двічі, у цьому разі парцелят, що виникає внаслідок другого членування, переважно стає актуалізованішим: *Позначено: перший клас, другий. Сьомий. Перед армією* (1, с. 51).

Дволанцюгова парцеляція досить поширена у складнопідрядних реченнях з однотипними підрядними

частинами: *І саме тому ми з хлопцями 1978-годістали для вас частинку його тіла, його кисть. Щоб була у Джимі своя могила й тут, у Львові. Щоб вам було куди ходити, окрім Святого саду* (2, с. 11);

3) багатоланцюгову, що передбачає членування реченневої структури три і понад разів. Багатоланцюгова парцеляція простого речення створює особливе експресивне навантаження, актуалізуючи кожен парцелят, утворюючи певну градацію експресії, динаміку вислову: *Але я їх вивіз... Двері. Поночі... На мотоциклі... Лісом* (1, с. 51).

Багатоланцюгова парцеляція може об'єднувати просте й складне речення в одне комплексне висловлення: *Я згадала... Ради правди тих днів і тих почувань. Щоб не забути, як змінювалися ми... І наше життя...* (1, с. 209).

Синтаксична позиція парцелята. Питання про те, які члени речення можуть парцелюватися, лінгвісти тлумачать неоднозначно. Суперечливе трактування зокрема має парцеляція головних членів речення. Ю. Ванников та А. Сковородников переконують, що це явище okazіональне, а поодинокі приклади такої парцеляції уможливлують іншу характеристику. А. Загнітко стверджує, що парцелюватися головні члени речення можуть лише за наявності однорідності між ними [4, с. 529]. Т. Марченко загалом обходить питання парцеляції головних членів речення. Вважаємо за доцільне такі конструкції аналізувати в межах явища сегментації, оскільки тут наявна парцеляція суб'єктної синтаксеми, яку ми, спираючись на погляди А. Загнітка, і поєднуємо із процесом сегментації [3, с. 146]: *Цей світлий сон – пішов без вороття* (Л. Костенко, 3, с. 327); *Стара земля – завмерла і не дише* (Є. Маланюк, 3, с. 169). Доречним буде таке уточнення щодо парцеляції однорідних присудків: наявність різних залежних членів при кожному з так званих однорідних присудків дає змогу тлумачити їх як парцельовані конструкції в межах складного речення, оскільки кожен предикат має власний модально-часовий план, або як неповні контекстуальні речення, пор.: *Знала тільки, що мушу його побачить... Знайти* (1, с. 17); *У кого сей год померли, ті*

плачуть, а в кого раніше, ті не плачуть. Погомонять, згадають. Свічки ставлять (1, с. 59).

Отже, беззаперечною видається парцеляція прислівних поширювачів і детермінантних членів у межах простого речення, а також напівпредикативних конструкцій для формально ускладненого простого речення.

З-поміж парцелятів, які посідають синтаксичну позицію прислівних поширювачів, можна виділити:

1. Парцелят атрибутивної семантики. На думку А. Загнітка, цей різновид парцеляції можна визначити як хвилеподібний, специфікою якого є членування єдиного структурного цілого, у цьому разі парцелят максимально прогнозований і передбачуваний базовою структурою. Атрибутивний парцелят демонструє специфіку осмислення певного явища й надання йому атрибутивної характеристики як визначальної [2, с. 146]. Зібраний фактичний матеріал містить випадки парцеляції як спеціалізованих (узгоджених), так і неспеціалізованих (неузгоджених) форм атрибутивних компонентів: *А вчора мені один знайомий поляк запропонував для неї ліки... Бельгійські* (2, с. 195); *І чайник купив новий. Зі свистком* (2, с. 194).

2. Парцелят об'єктної семантики, особливістю якого є обов'язковий підрядний зв'язок з опорним словом, оскільки об'єктна семантика постає валентно прогнозованою. Досить часто такий парцелят дублює синтаксичну позицію однорідного компонента в основній частині: *Взагалі вибачте, хлопці! Й мене, і Мезенцева* (2, с. 11); *Тільки мили вулицю... Якимсь порошком* (1, с. 15).

3. Парцелят обставинної локативної семантики, що є валентно зумовленим компонентом щодо основної частини: *Нас уже не виженуть. З цієї землі* (1, с. 70).

З-поміж парцелятів, які посідають синтаксичну позицію детермінантних поширювачів, можна виділити парцеляти різної обставинної семантики, а саме:

1) локативної: *І поїхав Рябцев на своєму жовтому «riaggio» по мокрому асфальту Сихова. Повз багатоповерхівки та колишні пустирі, на яких вишикувалися церкви й костьоли,*

повз торговельний центр «Арсен», повз ринок Санта-Барбара (2, с. 168);

2) темпоральної: *Моментально купили й принесли квитки назад... Другого ж дня* (1, с. 26);

3) способу дії: *Я стояла проти його вікна, він підійшов і щось до мене кричав. Так розначливо!* (1, с. 16);

4) міри й ступеня: *Радіонукліди, розкидані по нашій землі, житимуть п'ятдесят, сто, двісті тисяч років... І більше* (1, с. 31);

5) цільової: *Еге ж, таку інформацію переварити важко. Важко, але потрібно. Для справедливості* (2, с. 166);

6) умовної: *А без пісень – любов сивіє, неначе круга сирота* (А. Малишко, 3, с. 312);

7) допустової: *Ми були близькі. Проти вашої волі, звичайно* (2, с. 10).

Напівпредикативні парцеляти не поширені в аналізованих прикладах. Очевидно, це можна пояснити смисловим та інтонаційним виділенням таких конструкцій у структурі формально ускладненого речення. Для парцелювання таких конструкцій потрібною умовою стає їх додаткова актуалізація в межах висловлення, зокрема наявність додаткових відтінків значення (порівняння, уточнення, конкретизація) або особлива інформаційна значущість такого компонента для мовця: *Вони мають звучати як пара. Як закохана в дорогу пара* (2, с. 8).

У переважній більшості проаналізованих конструкцій мовець парцелює найважливішу інформацію, акцентуючи увагу на ній з урахуванням специфіки позиції у висловленні.

Зважаючи на особливості співвідношення основної частини й парцелята, виділяємо такі структурні моделі парцельованих конструкцій:

1) за віддаленістю парцелята від опорного слова: контактні й дистантні парцеляти; за віддаленістю від основної частини загалом: контактувальне, дистанційне й абзацне розташування;

2) за позицією щодо основної частини: препозитивні, інтерпозитивні, постпозитивні парцеляти;

3) за поширеністю парцелята: непоширені та поширені

парцеляти, а також ускладнені іншими синтаксичними конструкціями;

4) за кількістю парцелятив у межах однієї конструкції: одно-, дво- і багатоланцюгова парцеляція;

5) за синтаксичною роллю парцелята в межах простого речення: прислівні, детермінантні й напівпредикативні парцеляти з відповідною семантикою.

До перспектив дослідження парцельованих конструкцій належить аналіз їхнього функційного вияву та комунікативної мети в текстах різних стилів.

Бібліографічні посилання

1. **Ванников Ю. В.** Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи / Ю. В. Ванников. – М. : Изд-во «Русский язык», 1979. – 296 с.
2. **Грамматика** современного русского литературного языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Наука, 1970. – 767 с.
3. **Загнітко А. П.** Комунікативно-естетичні перетворення українського речення в художньому стилі / А. П. Загнітко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонДУ, 2000. – Вип. 6. – С. 142–148.
4. **Загнітко А. П.** Теоретична граматики української мови : синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
5. **Кадомцева Л. О.** Українська мова : синтаксис простого речення / Л. О. Кадомцева. – К. : Вища шк., 1986. – 178 с.
6. **Конопленко Н. А.** Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Н. А. Конопленко. – Запоріжжя, 2007. – 18 с.
7. **Марченко Т.** Парцеляція як явище речення й тексту / Т. Марченко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонДУ, 2000. – Вип. 6. – С. 132–136.
8. **Плющ Н. П.** Парцеляція як засіб експресивного синтаксису / Н. П. Плющ // Укр. мова і літ. в шк. – 1981. – № 1. – С. 68–71.
9. **Сковородников А. П.** О классификации парцелированных предложений современном русском литературном языке /

А. П. Сквородников // Филологические науки. – 1978. – № 2. – С. 58–65.

10. **Чернобривец С. Г.** Разграничение парцелляции и присоединения на семантико-синтаксическом уровне / С. Г. Чернобривец // Исследования по семантике : сб. науч. ст. – Симферополь, 1987. – С. 80–84.

Джерела фактичного матеріалу

1. **Алексієвич С.** Чорнобильська молитва : хроніка майбутнього : роман / С. Алексієвич; переклад і післямова О. Забужко. – К. : КОМОРА, 2016. – 288 с.
2. **Курков А. Ю.** Львівська гастроль Джимі Хендрікса : роман / А. Ю. Курков; пер. з рос. В. С. Бойка. – Харків : Фоліо, 2014. – 442 с.
3. **Словник** епітетів української мови / С. П. Бибик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт; за ред. Л. О. Пустовіт. – К. : Довіра, 1998. – 431 с.